

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.56.055

Алієв Р.А.

*аспірант кафедри міжнародної економіки
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

CURRENT TRENDS IN THE WORLD MARKET OF CONSTRUCTION SERVICES

АНОТАЦІЯ

У статті наведено результати дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку будівельних послуг. Проаналізовано основні показники міжнародної торгівлі будівельними послугами, визначено основні експортно-імпортні потоки. Отримано висновок, що спостерігається суттєва трансформація світового ринку будівельних послуг, яка знаходить своє відображення у зміні його структури та механізму функціонування.

Ключові слова: міжнародна торгівля послугами, світовий ринок будівельних послуг, будівельна галузь, ТНК, світова криза.

АННОТАЦИЯ

В статье приведены результаты исследования современных тенденций развития мирового рынка строительных услуг. Проанализированы основные показатели международной торговли строительными услугами, определены основные экспортно-импортные потоки. Получено заключение, что наблюдается существенная трансформация мирового рынка строительных услуг, которая находит свое отражение в изменении его структуры и механизма функционирования.

Ключевые слова: международная торговля услугами, мировой рынок строительных услуг, строительная отрасль, ТНК, мировой кризис.

ANNOTATION

This article presents the results of studying modern trends in the global construction market development. The basic indicators that characterize international trade of construction services are analyzed; the main export-import flows are determined. A substantial transformation of the global construction market is being observed, characterized by the changes in the structure and mechanism of functioning of the market.

Keywords: international trade in services, global market for construction services, construction industry, multinational corporations, global crisis.

Постановка проблеми. Становлення постіндустріального суспільства як однієї із ключових тенденцій сучасної світової економіки зумовило інтенсивний розвиток міжнародної торгівлі послугами, яка в національних економіках розвинених країн нині досягає 70-80%. Причому особливого значення набувають ті види послуг, які, по-перше, значно впливають на економічне зростання окремих країн, а, по-друге, динаміка яких найбільш чутлива до кризових явищ. До однієї з таких галузей відноситься сучасне капітальне будівництво, що грає тра-

диційно важливу роль у відтворенні та інвестиційних процесах. Враховуючи те що, однією із проблем української економіки є подолання неефективної структури експорту, актуалізується питання розширення діяльності українських компаній на світовому ринку будівельних послуг, вирішення якого неможливе без використання передового зарубіжного досвіду великих міжнародних девелоперських і підприємчих компаній. У цьому контексті особливо цінним є дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку будівельних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та організаційні аспекти щодо формування, функціонування і розвитку ринку послуг у світовій економіці уже тривалий час перебувають у полі зору зарубіжних дослідників-економістів: І. Дюмулена, Дж. Белла, Е. ВанДузера, Дж. Гелбрейта, Д. Джоббера, П. Друккера, К. Кларка, С. Коена, Ф. Котлера, Дж.Б. Куїнна, Дж. Ланкастера, В. Рибалкіна, Дж. Шумпетера та ін. Дослідженню відносин, що виникають на світовому ринку будівельних послуг присвячено праці таких іноземних учених, як: Р. Акофф, В. Беренс, Р. Данн, П. Друкер, Д. Кларк, Г. Менш. У вітчизняній економічній літературі здебільшого досліджуються окремі аспекти міжнародної торгівлі послугами, які відображені в працях Т. Циганкової, А. Поручника, В. П'ятницького, О. Рогача, А. Румянцева, В. Сіденка, А. Філіпенка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У ході проведення дослідження автор виявив, що в українській науці економічні відносини в будівельній галузі досліджені досить широко. Зокрема, значна увага найчастіше приділяється аналізу проблем розвитку внутрішнього ринку будівельних послуг, оцінці ефективності інвестицій в будівельну галузь, аналізу особливостей позиціонування та конкурентоспроможності компаній на вітчизняному ринку будівельних послуг. Разом

із тим світовому ринку будівельних послуг присвячено незначну кількість досліджень.

Таким чином, метою дослідження є визначення специфіки розвитку та трансформації економічних відносин на світовому ринку будівельних послуг в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В цілому світовий ринок будівельних послуг в сучасних рисах був сформований до кінця 1950-х рр., оскільки під час Другої світової війни та перші повоєнні часи будівельна діяльність на світовому ринку обмежувалася контрактами компаній США в країнах Британської співдружності на будівництво військових об'єктів, що фінансуються за рахунок державного кредиту США [3]. Подальший потужний розвиток світового ринку будівельних послуг було обумовлено падінням колоніальної системи, коли країнами Азії та Африки були запроваджені масштабні програми соціально-економічного розвитку, що включали будівництво об'єктів інфраструктури та підприємств добувної промисловості. Далі, з розробкою нафтових родовищ в країнах Перської затоки і підвищенням національних доходів цих країн в них почалося інтенсивне будівництво об'єктів дорожньо-транспортної та соціальної інфраструктури.

Водночас варто зазначити, що реалізація програм соціально-економічного розвитку в країнах Азії і Африки та розвиток будівництва в країнах Близького Сходу співпали зі структурними змінами та перебудовою економік розвинених країн, і це призвело до згортання в них масштабних будівельних проектів. Це не могло не стимулювати розвиток експорту конкурентоспроможних будівельних послуг в цих країнах, що стало характерним для нових індустріальних країн Азії та Японії, які раніше не приймали участі в міжнародній торгівлі будівельними послугами.

Усередині 1980-х рр. світовий ринок будівельних послуг характеризується зміною кон'юнктури, пов'язаної як з різким падінням світових цін на вуглеводневу сировину, так і з відповідним зменшенням інвестиційного попиту нафтовидобувних країн, а також із закінченням реалізації низки інвестиційних програм та появою власних великих будівельних компаній у країнах, що розвиваються. Наслідки таких структурних зрушень відчувалися ще протягом десятиліття, до середини 1990-х рр., протягом яких експорт будівельних послуг залишався на відносно стабільному рівні, хоча вже на даному етапі слід відзначити нерівномірність регіональних потоків міжнародної торгівлі будівельними послугами. Так, частка країн Європи у світовому імпорті будівельних послуг знизилася, а США – зросла. Особливо швидко зростає імпорт послуг до країн Азії до кризи 1997–1998 рр., але потім відбулося скорочення його обсягів.

З початку 2000-х рр. і до глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. для світового будівництва був характерний новий

підйом, пов'язаний зі значним поштовхом загальногосподарської кон'юнктури та істотним зростанням світових цін на нафту, а також зі зміцненням ролі у світовій економіці країн, що розвиваються (насамперед, азійських). Криза 2008 року істотно скоротила обсяг замовлень на будівельні послуги по всьому світу. У США і Великобританії, наприклад, кількість закладених об'єктів житлового будівництва знизилася у 2008 р. відповідно на 33 і 37%. В Європі відбулося скорочення обсягів будівельних робіт на 3% у 2008 р. і навіть такий невисокий темп зниження не мав аналога за останні двадцять років. У цілому, спад світового ринку будівельних послуг оцінюється експертами на 1,8% у 2008 р. і на 3,7% у 2009 р., при цьому особливо помітним зниження даного показника було в нафтовидобувних країнах Перської затоки. Варто додати, що протягом 2001–2008 рр. світовий експорт будівельних послуг зростає випереджальними темпами в порівнянні зі світовим ВВП, причому даний ринок поступово «розігривали» і середньорічні темпи збільшення світового експорту з 4,7% у 2001 році до 29,6% у 2008 р. До того ж ринок будівельних послуг зростає з певним лагом в порівнянні до ВВП: коли темпи зростання у 2008 р. уже знизилися, експорт будівельних послуг все ще продовжував зростати, і це відображає специфіку даного ринку.

Необхідно також вказати і на те, що в період кризи темпи зниження експорту будівельних послуг також «випереджали» темпи зниження ВВП, тобто часовий лаг в галузі проявився в тому, що в 2009 р. зниження експорту послуг і світового ВВП було приблизно однакові (2 і 2,6% відповідно), проте, якщо в 2010 р. світовий ВВП демонстрував зростання на рівні 4,6%, то експорт послуг посилює своє зниження порівняно з 2009 р. до 9,1%.

Автор вважає, що така динаміка пов'язана з тим, що в умовах післякризового відновлення економіки в цілому будівельні компанії неохоче відновлюють свою діяльність на зарубіжних ринках, тобто значна кількість будівельних проектів «заморожується», а крім цього, в період кризи різко падає і потім довго відновлюється попит на інжинірингові послуги, відбувається перерозподіл активів між основними гравцями на ринку та конкуренція між ними наростає – усе це відбивається на обсягах світового ринку будівельних послуг в сторону їх зменшення. Ця теза підтверджується динамікою експорту будівельних послуг в світі, яка у післякризові роки (2010–2013 рр.) характеризується вкрай низькими темпами зростання в порівнянні з докризовим періодом (рис. 1). У цілому ж сфера послуг відновлюється набагато швидше, ніж ринок будівельних послуг, оскільки в структурі світового третинного сектору є швидкозростаючі ринки, споживчий попит на які відносно стабільний завжди, в тому числі і в кризові періоди (йдеться, наприклад, про телекомуні-

каційних або інформаційних послуги). Нині частка світового експорту будівельних послуг в сукупному обсязі інвестицій в будівництво в світі знаходиться на рівні 4-5%, що свідчить про початкову стадію глобалізації світової будівельної галузі. Найбільшими міжнародними підприємствами, які виступають провідними експортерами на ринку будівельних послуг, як кількісно, так і за вартісними показниками (приплив зарубіжних замовлень і експортна виручка) є компанії розвинених країн, хоча в останні 20-25 років різко посилюються позиції країн, що розвиваються, особливо Китаю.

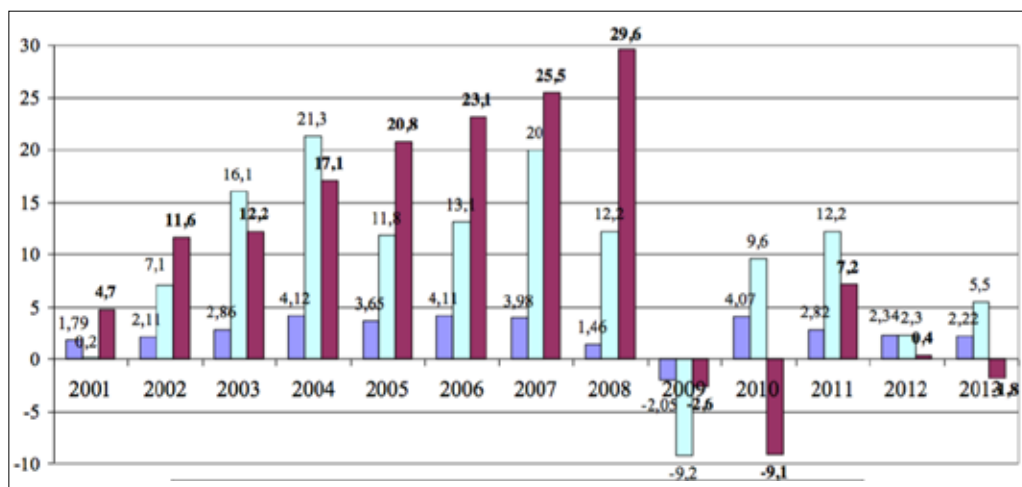
У цілому ринки будівельних послуг розвинених країн продовжують грати істотну роль у світовій економіці. Такий висновок отримано не за результатами аналізу обсягів експорту та ролі цих країн у світовому будівництві, а за результатами дослідження значущості галузі в національній економіці, з урахуванням розвиненості самої галузі. Так, класичним прикладом є ринок будівельних послуг Великобританії, який у 2013 році забезпечив 6,7% доданої вартості національної економіки та 10% зайнятості (близько 2,9 млн осіб) [8]. Очевидно, що в середньостроковій перспективі кон'юнктура ринку будівельних послуг даної країни буде розвиватися під впливом таких чинників, як: глобалізація світової економіки, демографічні зміни, зростаючий попит на екологічно безпечне будівництво, зростаюча значущість застосування новітніх технологій в галузі і зростання попиту з боку економік, що розвиваються (головним чином, Китаю і Бразилії). Разом з тим, Великобританія має низку конкурентних переваг, що вдало позиціонує її на світовому ринку будівельних послуг. До них автор відносить: високу репутацію країни у сфері надання будівельних послуг; застосування унікальних будівельних технологій (наприклад, технологія BIM - Building Information Modelling, заснована

на управлінні життєвим циклом об'єкту і яка передбачає збір та повну обробку всієї інформації (архітектурної, технологічної тощо) про будівлю в ході проекту з усіма її взаємозалежностями, при цьому будівля і супутні об'єкти розглядаються як єдиний об'єкт [5]); наявність відносно найбільшого (в порівнянні з країнами «Великої сімки» та країнами БРІКС) числа патентів на будівництво. На думку автора, основними факторами розвитку будівельної галузі Великобританії в перспективі можуть стати:

- вдосконалення структури трудових ресурсів галузі на основі все більш повного використання висококваліфікованого персоналу;
- забезпечення доступу до фінансування і укладання контрактів на будівництво для малих і середніх підприємств;
- підвищення рівня витрат на наукові дослідження і розробки в будівельних організаціях країни;
- подальший розвиток ланцюгів поставок у будівельній галузі.

Повертаючись до аналізу основних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі послугами, зазначимо, що статистика СОТ в даний час найбільш повно відображає тенденції, що складаються на світовому ринку послуг. Однак у методології СОТ будівельні послуги проходять за статтею «інші комерційні послуги». Автор відзначає стабільне докризовий приріст як експорту, так і імпорту даної групи послуг. Як ілюстрацію наведемо відповідну динаміку міжнародної торгівлі послугами за регіонами світу (табл. 1).

З даних, наведених у таблиці, виходить, що темпи приросту за статтею «інші комерційні послуги» в середньому вище за 1990–2013 рр., ніж експорт туристичних і транспортних послуг (що, очевидно, пов'язано з насиченістю ринків зазначених видів послуг). Група «інші комерційні послуги» найбільш динамічно роз-

■ – світовий ВВП, □ – світової експорт послуг, ▨ – світовий експорт будівельних послуг

Рис. 1. Темпи приросту світового ВВП і світового експорту будівельних послуг у 2001–2013 рр., % до попереднього року

Розраховано за [9]

вивається через присутність в ній інформаційно-комунікаційних, фінансових, телекомунікаційних та інших послуг, для яких характерні високі темпи зростання. Останнє характерно, зокрема, і для приросту торгівлі будівельними послугами.

Розвиток міжнародної торгівлі будівельними послугами відбувається під впливом ключових трендів розвитку світової економіки в цілому. Протягом останніх (2005–2013 рр.) зростання експорту та імпорту будівельних послуг у світі був незначним і знаходився на середньорічному рівні в 1-2% (табл. 2).

При цьому найбільші темпи приросту експорту послуг у світі у 2005–2013 рр. були характерні для країн СНД, Африки та Азії, тоді як країни Америки, Європи та Близького Сходу продемонстрували зниження даного показника. Знову ж, дані про динаміку експорту будівельних послуг за 2012–2013 рр. у черговий раз демонструють складне відновлення будівельних ринків розвинених країн, Латинської Америки та країн Близького Сходу.

Якщо розглядати географічну структуру світового ринку будівельних послуг, то провідні позиції на ньому належать розвине-

Таблиця 1
Середньорічні темпи зростання експорту деяких видів послуг за регіонами світу, 1990–2013 рр. % [6, с. 121]

Роки	Світ у цілому	Північна Америка	Південна і Центральна Америка	Європа	СНД	Африка	Близький Схід	Азія
Всі комерційні послуги								
1990-1995	8	8	9	-	-	7	-	14
1995-2000	5	7	6	4	-	4	-	4
2000-2005	11	5	8	13	18	12	13	12
2005-2010	9	8	10	7	14	9	10	12
2010-2013	6	5	2	7	9	-3	4	5
Транспорт								
1990-1995	7	4	7	-	-	6	-	11
1995-2000	2	1	1	2	-	-1	-	3
2000-2005	10	3	11	11	15	14	-	11
2005-2010	7	6	9	6	13	9	9	9
2010-2013	2	4	3	5	5	2	-3	-3
Туризм								
1990-1995	9	7	10	-	-	8	-	14
1995-2000	4	6	7	2	-	6	-	3
2000-2005	8	2	6	9	18	15	11	11
2005-2010	6	4	4	3	9	8	15	13
2010-2013	7	7	4	8	9	-10	8	9
Інші комерційні послуги								
1990-1995	9	11	10	-	-	5	-	16
1995-2000	8	9	10	7	-	6	-	5
2000-2005	13	8	11	15	25	6	12	14
2005-2010	11	10	15	10	19	11	6	13
2010-2013	6	4	-1	7	14	2	6	7

Таблиця 2
Світовий експорт будівельних послуг у 2012–2013 рр.

Регіон	Експорт, млрд дол.		Частка у світовому експорті, %		Зміна за рік, %		
	2012 р.	2013 р.	2005 р.	2013 р.	2005–2013 р.	2012 р.	2013 р.
Світ у цілому	105	105	100,0	100,0	8	0	-2
Північна Америка	4	4	...	3,7	...	-1	6
Південна і Центральна Америка	0	0	0,2	0,2	3	-3	-1
Європа, у тому числі:	42	42	55,7	39,9	4	-7	1
Європейський Союз	38	39	52,3	36,7	4	-7	1
СНД	6	8	4,5	7,6	15	14	23
Африка	2	2	2,0	1,7	7	6	0
Близький Схід	3	2	3,2	2,3	4	-8	-7
Азія	50	47	31,6	44,6	13	6	-7

Джерело: складено за [6, с. 131]

ним і найбільшим країнам, що розвиваються (табл. 3).

Провідним експортером будівельних послуг нині, всупереч поширеній думці, є не Китай, а Південна Корея, частка якої у світовому експорті становить близько 20%. Також варто зазначити, що для географічної структури експорту будівельних послуг характерне переважання експорту в країнах, що розвиваються, причому їх більша частина припадає на нафто-видобувні країни Близького Сходу. При цьому в останні роки відзначається збільшення конкуренції серед деяких країн, що розвиваються, – Бразилії, Індії, Китаю і Мексики.

Важливе значення для цього дослідження грає аналіз статистики міжнародної торгівлі послугами за даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), яка особливу увагу приділяє поділу експорту по групах країн. Так, відповідно до наявних даних, у 2000–2013 рр. світовий експорт будівельних послуг в світі збільшився у 3,5 рази, тоді як експорт країн, що розвиваються, – у 7,8, країн з перехідною економікою – у 20,6 рази, а розвинених країн – у 2,2 рази, що підтверджують дані, наведені у таблиці 4.

Одночасно варто вказати на методологічне доповнення, яке розкривається в статистиці ЮНКТАД і якого не має в статистиці СОТ: наводиться показник, що відображає динаміку частки експорту будівельних послуг у сукупному виробництві послуг у тій чи іншій країні/регіоні. Дані таблиці 3 підтверджують значну роль експорту будівельних послуг в сукупному внутрішньому виробництві послуг для країн з перехідною економікою (6,6%), порівняно з іншими групами країн.

Якщо детально розглядати зміну географічної структури міжнародної торгівлі будівельними послугами, то варто зазначити, що в останні два-три десятиліття серйозні позиції на даному ринку зайняли підприємці з таких країн, як Південна Корея, Туреччина, Бразилія, Індія, Мексика, Філіппіни. Компанії цих країн все тісніше вступали в коопераційні відносини з ТНК розвинених країн для реалізації конкретних інвестиційних проектів в будівництві. При цьому йдеться про технологічну кооперацію, яка дає змогу компаніям з країн, що розвиваються, знижувати транзакційні й організаційні витрати, удосконалювати технології

Таблиця 3

Провідні світові експортери та імпортери будівельних послуг у 2012–2013 рр.

Країна	Експорт, млрд дол.		Частка серед 10 провідних експортерів у 2012 р., %	Зміна за рік, %			
	2012 р.	2013 р.		2005-2012 рр.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
	Європейський Союз, у тому числі	38127		38635	40,0	4	1
без урахування експорту всередині ЄС	21300	21730	22,3	...	1	-7	2
Південна Корея	19709	19052	20,7	23	29	27	-3
Китай	12246	10626	12,8	25	2	-17	-13
Японія	11585	9666	12,1	7	3	6	-17
Країна	Імпорт, млрд дол.		Частка серед 10 провідних імпортерів у 2012 р., %	Зміна за рік, %			
	2012 р.	2013 р.		2005–2012 рр.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
	Європейський Союз, у тому числі	26916		29180	40,4	5	0
без урахування експорту всередині ЄС	10103	9557	15,2	...	1	-3	-5
Японія	7755	7515	11,6	7	-2	1	-3
Росія	7594	9381	11,4	9	22	36	24

Джерело: складено за [6, с. 131]

Таблиця 4

Експорт будівельних послуг у світі (по групах країн) у 2000–2013 рр.

Регіон	Експорт млн дол. США				Частка експорту в сукупному виробництві послуг у регіоні, %			
	2000 г.	2010 г.	2012 г.	2013 г.	2000 г.	2010 г.	2012 г.	2013 г.
Світ у цілому	30200	99410	107010	106140	2,0	2,6	2,4	2,2
Країни, що розвиваються	5370	37500	44070	41980	1,5	3,4	3,3	3,0
Країни з перехідною економікою	410	4870	6930	8440	2,0	5,4	5,9	6,6
Розвинуті країни	24430	57030	56000	54730	2,1	2,1	1,9	1,7

Джерело: складено за [4, с. 254]

управління та маркетингу, отримувати необхідні технології будівництва складних споруд. Разом із тим має місце і тенденція розширення кооперації між підрядними компаніями країн, що розвиваються на основі організації консорціумів для участі в тендерах, спільних підприємств. Так, компанії Малайзії активно співпрацюють з підрядними структурами з Південної Кореї, Індії, Сінгапуру і Таїланду у зведенні інфраструктурних об'єктів.

Безумовно, найбільшу активність у міжнародній торгівлі будівельними послугами протягом двох останніх десятиліть демонструє Китай. Кількісне зростання Китаю як гравця світового ринку будівельних послуг очевидно, про що вже неодноразово згадувалося раніше. Однак варто зазначити, що в діяльності китайських компаній змінилася і якісна сторона, оскільки, поряд із генеральними підрядами і субпідрядами, вони стали активно використовувати новітні форми договірних відносин, наприклад, державно-приватне партнерство, а також такі механізми, як «проекування – закупівлі – будівництво» (англ. – Engineering – Procurement – Construction, EPC), «проекування – будівництво» (англ. – Design – Build), «управління будівництвом на підрядній основі» (англ. – Project Management Contracting, PMC) і надання фінансових послуг [7].

Усі компанії Китаю, що працюють на світовому ринку будівельних послуг, можна поділити на дві категорії:

1) спеціально створені для реалізації великих проектів на основі міждержавного співробітництва і працюють переважно в країнах, що розвиваються (China Overseas Engineering Corporation, National Engineering Company, CSCEC);

2) китайські будівельні компанії, які накопили певний досвід із зарубіжними клієнтами всередині країни і вийшли на підрядні ринки інших країн Азії (наприклад, China Road & Bridge Corporation, China Harbour Engineering Company, China Communications Construction Co.).

Зростання ролі китайських компаній на світовому ринку будівельних послуг підтверджується обсягом будівельно-монтажних робіт, виконаних китайськими компаніями за кордоном, у 2004–2012 рр. Так, він зріс з 6,7 до 65,3 млрд дол., а сукупний обсяг будівництва – з 50,8 до 383,7 млрд дол., з чого випливає, що частка іноземного будівництва в сукупному обсязі будівельних операцій китайських компаній зросла з 13,2 до 17%. Однак питома вага китайських компаній в рейтингу найбільших 250 підрядників за показником виконаних сукупних будівельних робіт збільшилася за цей же період уже з 11 до 36% [1].

Завершуючи аналіз міжнародної торгівлі, слід зазначити, що основна частина будівельних послуг експортується в країни, що розвиваються, у вигляді будівництва інфраструктурних

об'єктів, а імпорт будівельних послуг у розвинені країни сконцентрований частіше в сфері здійснення робіт з реконструкції та ремонту. При цьому у країн зі слабкорозвинутою інфраструктурою частка будівельних послуг в сукупному імпорті послуг істотно вище, ніж, наприклад, у нових індустріальних країн. У галузевому ж розрізі до основної сфери діяльності будівельно-підрядних ТНК належать будівництво будівель, об'єктів інфраструктури транспорту та енергетики – на ці групи припадає понад дві третини світового ринку будівельних послуг.

Висновки. На сучасному етапі розвитку світового ринку будівельних послуг спостерігається його суттєва трансформація, яка знаходить своє відображення в зміні механізму функціонування даного ринку (формування підрядними ТНК децентралізованих розгалужених систем реалізації інвестиційно-будівельних проектів, що включає все більш широке використання моделей проектного фінансування, лізингових схем тощо). Спостерігаються і серйозні зміни в структурі асортименту будівельних послуг на світовому ринку, що обумовлена зміною попиту споживачів. У результаті будівельні ТНК трансформуються в структури, що надають послуги з фінансування, розробки будівельних проектів і навіть з експлуатації завершених об'єктів будівництва. Незважаючи на те, що підрядні компанії розвинених країн продовжують лідувати на світовому ринку будівельних послуг, останніми роками спостерігається значна активізація китайських підрядників та підрядників з інших великих країн, що розвиваються, – Бразилії, Індії та Туреччини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ян Боян. Оценка эффективности деятельности строительных компаний Китая в период реализации opening-up strategy : автореф. дис. ... канд. экон. наук. – 08.00.05. – Р н/Д, 2013. – С. 10.
2. European Construction Monitor Trends for 2013–2015: Supply chain pressure in recovering markets: an isolated case or an emerging trend? – Deloitte Real Estate, European Construction Monitor 2014, December 2014.
3. Chuan Chen. Partial Entry Strategies for International Construction Markets. – US, The Pennsylvania State University. December 2005. – P. 59-60.
4. Handbook of Statistics 2014. – N.Y. & Geneva: UN, UNCTAD, 2014. – 365 p.
5. The Business Value of BIM for Construction in Major Global Markets. – Bedford MA : McGraw Hill Constructions, Smart Market Report, 2014. – P. 4-15.
6. International Trade Statistics 2014. – WTO, 2014. – 165 p.
7. International Construction Review, August 2007. – P. 12.
8. UK Construction: An economic analysis of the sector. – L. : Department for Business Innovation & Skills, July 2013. – P.V.
9. UNCTAD Stat Data Center [Electronic resource]. – UNCTAD, 2015. – Mode of access : <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.